

Ks. JERZY KOSTORZ
Opole

WYCHOWANIE LITURGICZNE W NAUCZANIU RELIGII W POLSKIEJ SZKOLE

Po 1990 r., gdy otworzyła się możliwość powrotu katechezy do szkoły, Kościół nie powracał w środowisko nieznane i nie powracał też zapomniawszy po 30 latach przerwy, czym jest katecheza i szkolne nauczanie religii. Nowe jednak miejsce katechezy postawiło przed nim nowe zadania, a wśród nich na naczelnym miejscu określenie natury szkolnego nauczania religii. Po kilkunastu już latach obecności katechezy w szkole ciągle trwają dyskusje nad jej naturą w środowisku szkolnym¹. Na kanwie tych dyskusji nierzadko pojawiają się głosy krytykujące szkołę jako miejsce wychowania religijnego, np. że szkoła spowodowała wyraźne oderwanie dzieci i młodzieży od Kościoła, spowodowała osłabienie wychowania liturgicznego. Powyższe zarzuty skłaniają do zastanowienia nad problemem wychowania liturgicznego w szkolnym nauczaniu religii, nad wiernością liturgii w katechezie szkolnej, która ze swej istoty przynależy do natury katechetycznego przepowiadania w Kościele.

1. Liturgia źródłem i celem nauczania religii w szkole

Warunkiem ukształtowania wiary dojrzałej, która także w szkolnym nauczaniu religii stanowi podstawowy cel katechezy, jest między innymi przyjmowanie sakramentów, uczestnictwo w Eucharystii i nabożeństwach oraz modlitwa osobista. Dlatego katecheza, niezależnie od środowiska oddziaływania, powinna prowadzić ku liturgii².

W historii odnajdujemy różne etapy, stopnie i sposoby wzajemnych relacji katechezy i liturgii. Życie pierwszych chrześcijan koncentrowało się na liturgii, toteż katecheza w tym okresie skupiała się na przygotowaniu do sakramentu chrztu świętego i uczestnictwie w Eucharystii. Długi czas formacji, zmierzającej do wprowadzenia we wspólnotę Kościoła, zwany katechumenatem, był odzwierciedleniem żywych relacji posługi słowa i liturgii.

W okresie średniowiecza i oświecenia głęboki związek katechezy i liturgii, istniejący w okresie katechumenatu, uległ wyraźnemu osłabieniu. Liturgia utraciła w tym

¹ Por. K. NYCZ, *Kościół w szkole czy szkoła w Kościele?*, „Pastores” 16 (2002), nr 3, s. 16–25.

² M. NAPIERALSKI, *Ukierunkowanie katechezy ku liturgii*, *Kat* 39 (1994), nr 2, s. 77.

czasie swoje oddziaływanie katechizujące, a katecheza stała się oddzielnym działaniem, coraz rzadziej odwołującym się do liturgii. Do ponownego spotkania katechezy i liturgii doszło pod koniec XIX w., kiedy w Kościele rozwinął się ruch odnowy liturgicznej. Do umocnienia więzi katechezy i liturgii przyczyniła się także w latach trzydziestych XX w. wprowadzona do katechezy zasada przeżyciowości, dzięki której katecheza zaczęła w liturgii szukać materiału do głębokich przeżyć religijnych³. Podobny wpływ na spotkanie katechezy i liturgii wywarł ruch odnowy kerygmatycznej, który, jak zauważa J. Charytański:

(...) zwrócił baczniejszą uwagę na wartości katechetyczne liturgii oraz na jej znaczenie w życiu Kościoła. Liturgia rytów sakralnych w ich powiązaniu z liturgią roku kościelnego stanowi trwającą katechizację Kościoła⁴.

Kamieniem milowym w określeniu relacji między liturgią a katechezą okazał się Sobór Watykański II, który szczególnie w *Konstytucji o liturgii świętej* zaakcentował nierozzerwalną bliskość katechetycznego przepowiadania i liturgii. Katecheza winna prowadzić do „pełnego, świadomego i czynnego udziału w liturgii” (KL 14), gdyż „liturgia jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha” (KL 14) i dlatego Sobór „usiłnie zaleca katechezę ściśle liturgiczną” (KL 35). Konstytucja przypominała, iż liturgia jest dziełem Chrystusa–Kapłana, ale równocześnie dziełem Kościoła (por. KL 7). Kościół zatem, szczególnie poprzez sprawowanie liturgii, przedłuża dzieło i naukę Jezusa Chrystusa. Toteż katecheza, będąc na usługach Kościoła, winna czynnie włączyć się w proces odkrywania liturgii jako proces głoszenia dzieła i nauki Chrystusa⁵. Katecheza, niezależnie od środowiska, w którym się dokonuje, ma za zadanie towarzyszenie zarówno sprawowaniu liturgii, przede wszystkim sakramentów, jak i przygotowanie do pełnego uczestnictwa w liturgii.

Wytyczne Soboru Watykańskiego II stały się podstawą katechetycznej wierności liturgii, którą ukazują i do której wzywają wszystkie posoborowe dokumenty katechetyczne Kościoła. *Directorium catechisticum generale* (dalej: DCG) z 1971 r., powiązanie katechezy z liturgią wyraża następująco:

Katecheza winna stać się pomocną do czynnego, świadomego i dostojnego uczestniczenia w liturgii Kościoła, nie ograniczając się wyłącznie do wyjaśniania obrzędów, lecz także wychowując wiernych wewnątrznie do modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitwy z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki. Wszystkie wyliczone tu elementy konieczne są do prawdziwego życia liturgicznego (nr 25).

³ Por. R. MURAWSKI, *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostoelskich*, Warszawa 1990, s. 106–163.

⁴ J. CHARYTAŃSKI, *Współczesne kierunki katechetyczne na Zachodzie*, Znak 19 (1967), s. 796–797.

⁵ Por. H.J. SOBECZKO, *Liturgia i katecheza*, w: R. CHAŁUPNIAK, J. KOCHEL, J. KOSTORZ, W. SPYRA (red.), *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana ks. biskupowi Gerardowi Kuszowi, wykładowcy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 65. rocznicy urodzin* (Opolska Biblioteka Teologiczna 70), Opole 2004, s. 272–276.

Jeszcze wyraźniej wierność liturgii w katechezie podkreśla Jan Paweł II w *Catechesi tradendae* (dalej: CT), gdzie czytamy, iż katecheza ze swej natury powinna być związana z całym sprawowaniem liturgii i sakramentów, ponieważ w sakramentach, szczególnie w Eucharystii, Jezus Chrystus najpełniej działa w celu przemiany człowieka. Katecheza z jednej strony winna przygotowywać do przyjmowania sakramentów, a z drugiej strony nie może istnieć autentyczna praktyka sakramentalna, która nie posiadałaby charakteru katechetycznego. Innymi słowy, życie sakramentalne bez pogłębionej znajomości znaczenia sakramentów zostaje szybko sprowadzone do zewnętrznego rytualizmu, a katecheza, jeśli nie jest ożywiana życiem sakramentalnym, przybiera formę czystego intelektualizmu (CT 23). Katecheza, stawiając sobie za cel głęboką zażyłość z Chrystusem, musi być związana z życiem liturgicznym Kościoła, gdyż w liturgii obecny jest i działa Chrystus (por. CT 5).

Praktyczne wskazania określające współpracę katechezy i liturgii odnajdujemy w *Katechizmie Kościoła katolickiego*. Katechizm wyraźnie podkreśla, że „liturgia jest (...) uprzywilejowanym miejscem dla katechezy Ludu Bożego” (KKK 1074). Szczególne znaczenie dla ukierunkowania katechezy ku liturgii posiada fragment zatytułowany *Celebracja liturgii Kościoła*. Stanowi on rodzaj katechezy o sprawowaniu liturgii (por. KKK 1136–1186). W rozumieniu katechizmu, katecheza liturgiczna stawia sobie za cel wprowadzenie w misterium Chrystusa (jest „mistagogią”), przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku, do tego, co oznacza, od „sakramentów” do „misteriów” (KKK 1075).

Podobnie na kwestię relacji liturgii i katechezy zapatruje się *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (dalej: DOK) oraz *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Według tych dokumentów, liturgia stanowi jedno ze źródeł katechezy, gdzie słowo Boże (główne źródło katechezy) jest celebrowane, gdzie jest stale proklamowane, słuchane, przeżywane i interpretowane (DOK 95; PDK 32). Dokumenty katechetyczne zwracają uwagę na potrzebę permanentnego wychowania liturgicznego. Katecheza ma za zadanie przygotować do sakramentów, sprzyjać zrozumieniu i głębszemu doświadczeniu liturgii, wyjaśniać treści modlitw, znaczenie gestów i znaków, wychowywać do czynnego uczestnictwa, do kontemplacji i milczenia (DOK 71, 85; PDK 25).

Dokonując podsumowania, należy podkreślić, iż zarówno w historii, jak i w wypowiedziach dokumentów Kościoła odnajdujemy nieustanne wysiłki podejmowane po to, aby liturgia była w centrum katechetycznego przepowiadania, by stanowiła zarówno źródło, jak i cel katechezy. W świetle dokumentów związek między katechezą i liturgią posiada charakter nie tylko zewnętrzny, ale i głęboko wewnętrzny. Wyływa on z samej natury katechezy, także szkolnej, która wypełniając swoje zadania, zmierza do liturgii, w niej się dopełnia i osiąga swój cel⁶. Dokumenty kateche-

⁶ T. PANUŚ, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2001, s. 220.

tyczne Kościoła nie czynią z liturgii źródła i celu katechezy tylko w warunkach parafii jako środowiska katechetycznego, ale także w szkolnym nauczaniu religii. Dla właściwego wychowania liturgicznego potrzebne jest czerpanie z liturgii, aby czynić z niej źródło i cel katechezy. Celem naczelnym katechezy jest komunია z Jezusem Chrystusem, a cel ten realizuje się przez wierność liturgii Kościoła, gdyż w niej katechizowany zarówno odkrywa Jezusa Chrystusa, jak i dochodzi do zjednoczenia z Nim (por. DOK 84–85). Dlatego w procesie katechetycznym nieodzowne jest wychowanie liturgiczne, polegające nie tylko na przekazywaniu „prawd wiary” czy tylko samej umiejętności uczestniczenia w liturgii, ale przede wszystkim na wprowadzaniu katechizowanych w misterium liturgii Kościoła lokalnego, w którym uobecnia się i urzeczywistnia Kościół powszechny⁷

2. Potrzeba łączności między szkolnym nauczaniem religii a liturgią

Poszukiwania związków liturgii i katechezy skłaniają do przekonania, że zarówno wiara, która rodzi się ze słuchania słowa Bożego, jak i samo jej głoszenie osiąga swój szczyt w liturgii⁸. Istnieje ogromna zależność między katechezą a liturgią. Katecheza ma szczególne zadanie wobec liturgii. Katechizowani mają stawać się coraz bardziej świadomi swej wiary i jej roli w ich życiu. Katecheza dzięki liturgii potęguje swoją dynamikę, włącza katechizowanego w proces zbawienia i razem z nim go realizuje. Z drugiej zaś strony liturgia, aby mogła być zrozumiała w swoich gestach i znakach, potrzebuje katechezy. Należy więc mówić o niezbędnym dialogu między liturgią a katechezą. Katecheza będzie wyjaśniała znaki i treści liturgiczne, ale przede wszystkim formowała katechizowanych do świadomego, czynnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w liturgii oraz życia nią na co dzień. Liturgia jest celebracją zbawienia obecnego w życiu i w historii człowieka. Liturgia jest szczytem i źródłem Kościoła. Ona jest objawieniem Kościoła, jego wyrazistym i skutecznym znakiem w działaniu⁹. Katecheza ukierunkowana na liturgię pragnie włączyć katechizowanego w historię zbawienia dokonanego przez Chrystusa, która jest historią wiecznie żywą, mającą swoją przeszłość, teraźniejszość i przyszłość¹⁰.

Tylko w środowisku Kościoła nauczanie katechetyczne może przynieść owoce. Nie może więc istnieć nauczanie doktryny chrześcijańskiej bez stałego odniesienia do życia liturgicznego Kościoła. Katechizacja, która przekazuje wiedzę, ale nie tworzy wspólnoty liturgicznej i wspólnoty miłości, nie jest w stanie prowadzić do życia w Kościele¹¹.

⁷ J. STEFAŃSKI, *Liturgia — źródłem duchowości chrześcijanin*, AK 85 (1993), nr 503, s. 42–43.

⁸ A. HAJDUK, *Wychowanie liturgiczne w katechezie*, w: J. STALA (red.), *Katechetyka materialna*, Tarnów 2002, s. 98.

⁹ B. BIELA, *Kościół — wspólnota*, Katowice 1993, s. 236–243; por. L.R. OLIVEIRA, *Liturgia w życiu wspólnoty kościelnej*, ComP 14 (1994), nr 3, s. 3–17.

¹⁰ M. MAJEWSKI, *Propozycja katechezy integralnej*, Łódź 1978, s. 72.

¹¹ K. KONECKI, *Liturgia w duszpasterstwie — ciągle nie spełnionym postulatem*, AK 85 (1993), nr 507–508, s. 215–224.

Katecheza nie może mieć charakteru tylko instrukcji liturgicznej. Musi odbywać się w duchu liturgii, uczestniczyć w jej klimacie i rozwijać się w atmosferze wiary. Im bardziej katecheza jest chrystocentryczna w sposobie i treści nauczania, tym bardziej zbliża się do liturgii; znajduje się ona w centrum działania zbawionego i staje się ponad wszelkie rodzaje nauczania głoszeniem zbawienia i prowadzeniem do zbawienia¹². Podczas katechezy dochodzi do spotkania pomiędzy Słowem Bożym a katechizowanym. To spotkanie wzywa do odpowiedzi w formie żywej wiary. Natomiast liturgia wyznacza szczegółowe zadania dla katechezy. Do podstawowych należy zaliczyć: prowadzenie do dojrzałej wiary, zrozumienie adoracji Boga, uczenie postawy dziękczynienia, pokuty, wspólnoty oraz rozumienie znaków sakramentalnych. Do tych zadań należy dodać rolę postawy ofiary, która mocno oddziałuje na życie ludzkie.

Liturgia jest poniekąd syntezą oraz pełnią znaku i słowa, a katecheta winien wspomóc katechizowanemu poznać Pana w znakach występujących w Kościele. Liturgia jest stwierdzeniem obecności Boga pośród swojego ludu, a znakiem tej tajemnicy jest Kościół. Katecheza winna wprowadzać w tajemnicę tej obecności we wspólnocie chrześcijańskiej, dlatego musi iść ona w parze z rokiem liturgicznym. Jeżeli katechizowany będzie przeżywał liturgię jako środek nawrócenia, czyli wzrostu w postawie Chrystusowej, dojdzie do dojrzałości wiary, realizując w pełni swą drogę formowania tożsamości chrześcijańskiej¹³. Do realizacji tego postulatu potrzeba korzystania z symboli w katechezie. Dzisiejsze czasy ze swej natury są audiowizualne i domagają się symboli i to coraz nowszych sposobów, potrzebnych do wyjaśnienia prezentowanych treści¹⁴. Jeśli katechizowani odkryją znaczenie symboli liturgicznych czy biblijnych, to łatwiej i lepiej zrozumieją świętowanie uroczystości religijnych, a ich łączność z Bogiem będzie doskonalsza¹⁵.

Przedliturgiczne wychowanie do symbolu to tylko pierwszy i wstępny etap. Konieczna jest następnie specjalna katecheza liturgiczna.

W katechezie na temat sakramentów należy przywiązywać wagę do wyjaśnienia znaków (DCG 57).

Instrukcja mówi też o „wychowaniu wiernych do właściwego zrozumienia symboliki” (DCG 25).

Współczesna praktyka katechetyczna często poświadcza słaby i fragmentaryczny związek z liturgią. Wyraża się to w przywiązywaniu małej wagi do znaków i obrzędów liturgicznych, niewielkim dowartościowaniu źródeł liturgicznych, działaniach katechetycznych mało związanych lub wcale niezwiązanych z rokiem liturgicznym, marginesowej obecności celebracji w ramach procesów katechetycznych (por. DOK 30).

¹² Por. J. BAGROWICZ, *Chrystocentryzm eklesjalny w katechezie*, w: S. KULPACZYŃSKI (red.), *Jezus Chrystus centrum katechizacji*, Lublin 2000, s. 37–57.

¹³ N. BUX, *Kształtowanie tożsamości chrześcijańskiej poprzez katechezę i liturgię*, ComP 5 (1985), nr 5, s. 113–114.

¹⁴ S. KULPACZYŃSKI, *Symbole w odbiorze katechizowanych dzieci*, Lublin 2002, s. 60.

¹⁵ W. KUBIK, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 141.

Liturgia i katecheza to dwie nierozdzielne rzeczywistości, a właściwy udział katechizowanych w liturgii to podstawowe zadanie katechezy. Cel ten można osiągnąć poprzez zintegrowaną działalność katechetyczną wszystkich odpowiedzialnych środowisk¹⁶.

Liturgia powinna odgrywać doniosłą rolę w życiu wierzących. Stąd też wynikają zadania w zakresie katechezy, tzn. prowadzenie do rozumienia liturgii i pomoc w otwarciu się na dostępną w niej rzeczywistość, a w konsekwencji kształtowanie duchowych postaw. Należy zatem tłumaczyć znaki, czynności, symbole, język liturgiczny, uczyć stosownych postaw oraz pomagać we właściwym przeżywaniu poszczególnych okresów roku liturgicznego. To z kolei powinno prowadzić do „modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki” (DCG 25). U katechizowanych należy uznać za priorytetowe te działania wychowawcze, które zmierzają do rozbudzenia postawy uwrzażliwiającej na czynienie z misterium eucharystycznego źródła i celu swojego życia chrześcijańskiego. Te zadania mają za cel wprowadzenie katechizowanego w głębsze życie liturgią.

Zadaniem katechezy jest wtajemniczenie w misterium Chrystusa, przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku, do tego, co on oznacza, od „sakramentów” do „misteriów” (KKK 1075). Zatem kompletna, całościowa katecheza zarówno rodzinna, jak i parafialna czy szkolna, stanowiąca integralną inicjację życia chrześcijańskiego, może właściwie przygotować do udziału w liturgii. Tak ujęte kształcenie liturgiczne w przygotowaniu pośrednim uwzględnia:

- 1) symbolizowanie;
- 2) otwartość na tajemnicę;
- 3) ćwiczenie wrażliwości zmysłów;
- 4) kształcenie umiejętności i postaw liturgicznych¹⁷.

Katecheza, przekazując całościowo autentyczną doktrynę Kościoła, uwzględnia hierarchię prawd, którą Kościół zawsze uznaje, gdy ustala symbole czy streszcza prawdy wiary. Hierarchia ta nie oznacza jednak w katechezie, że pewne prawdy w mniejszym stopniu niż inne wchodzą w zakres samej wiary, a tylko podkreśla, że niektóre prawdy wspierają się na innych jako główniejszych i są przez nie naświetlane (DCG 39, 43).

Po wprowadzeniu odnowionych ksiąg liturgicznych zaniechano koniecznej i wszechstronnej pracy formacyjnej i mistagogicznej, bez których nie będzie czynnego i owocnego uczestnictwa w liturgii. Pierwotne, mistagogiczne znamię wiary chrześcijańskiej poszło niemal całkowicie w zapomnienie. Jeżeli chrześcijaństwo nie chce skapitulować wobec pojawiających się wyzwań, to nieodzowny jest nowy, wszechogarniający wysiłek mistagogiczny. Potrzebne jest wszechstronne wtajemniczenie chrześcijańskie¹⁸.

¹⁶ L. BALTER, *Święty Kościół powszechny*, ComP 9 (1989), nr 1, s. 12.

¹⁷ B. WYSOKIŃSKA, *Liturgia i katecheza*, Kat 43 (1999), nr 11, s. 11.

¹⁸ H.J. SOBECZKO, *Zgromadzeni w Imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego* (Opolska Biblioteka Teologiczna 33), Opole 1999, s. 174.

Działania odsłaniające przed katechizowanymi w środowisku szkolnym znaczenie liturgii i sakramentów w życiu chrześcijańskim nie mogą sprowadzać się do przekazywania samych informacji o ich znaczeniu. Ważne jest to, by same wspólnoty chrześcijańskie doceniały znaczenie oraz potrzebę „karmienia się z podwójnego stołu”: stołu słowa Bożego i stołu Ciała Pańskiego. Ewangelia i Eucharystia są stałym pokarmem pielgrzymującego do domu Ojca. Działanie Ducha Świętego sprawia, że dar „komunii” i zadanie „postania” pogłębiają się i ożywiają w sposób coraz bardziej intensywny (DOK 70).

3. Formy i metody liturgiczne w szkolnym nauczaniu religii

Katecheza w szkole, będąc w służbie świadomego i czynnego udziału w liturgii, jako cel winna sobie stawiać zapoznanie z treścią, przygotowanie oraz wprowadzenie we wspólne świętowanie, wychowanie do pełnego, świadomego i czynnego współuczestnictwa w liturgii. To zaś jest możliwe dzięki różnorodnym formom i metodom katechezy.

Wykorzystanie różnorodności form uzależnione jest od wielu czynników. Można tutaj wyszczególnić dwa podstawowe poziomy działań, którymi są: przygotowanie pośrednie i przygotowanie bezpośrednie. Przygotowanie pośrednie powinno prowadzić do umiejętności posługiwania się symbolami, ćwiczenia wrażliwości zmysłów, czyli przyzwyczajania do słuchania w skupieniu i obserwacji, kształtowania postaw, takich jak: dziękczynienie, prośba, przebaczenie, trwanie we wspólnocie, ofiarowanie.

Przygotowanie bezpośrednie dokonuje się przez zapoznanie i wprowadzenie w rok liturgiczny i liturgię sakramentów. Zapoznanie i wprowadzenie w rok liturgiczny zakłada nie tylko zaznajomienie z podziałem okresu liturgicznego, lecz także uczenie pieśni dostosowanych do tych okresów, wprowadzenie i wyjaśnienie zwyczajów, także tych ludowych i przeżywanych w rodzinach. Wprowadzenie w liturgię sakramentów ma na celu doprowadzenie do powstania i pogłębienia relacji między człowiekiem i Bogiem, budowanie wiary osobowej oraz kształtowanie postawy pragnienia Kościoła. Ta forma katechezy, zwana inicjacyjną, powinna kształtować wiarę bardziej uwewnętrzną i wiarę sakramentalną. W tym celu potrzeba wyjaśniania znaków, czynności i tekstów obrzędów, tekstów modlitw, także eucharystycznych, oraz wdrożenie do nabożeństw pozaliturgicznych. Dzięki katechezie inicjacyjnej przyjmowanie sakramentów przez katechizowanych powinno być gorliwe i wpływać z życia wiary. W bezpośrednim kształceniu liturgicznym na katechezie szkolnej ważne jest również kształtowanie postaw religijnych, jak: ofiarowania, woli naśladowania Chrystusa, ducha rozmodlenia, radości, czynienia dobrze innym¹⁹

¹⁹ J. SZPET, *Treść i źródła katechezy*, w: J. STALA (red.), *Dydaktyka katechezy*, cz. I, Tamów 2004, s. 112–117.

Jedną z form wychowania liturgicznego we współczesnej katechezie szkolnej są rekolekcje. Wśród elementów programu rekolekcji, które rozwijają liturgicznie uczniów, a które mają miejsce w czasie rekolekcji, wyróżnić możemy: Eucharystię, drogę krzyżową, adoracje, czuwania, nabożeństwa biblijne, sakrament pokuty, konferencje, pielgrzymki. Rekolekcje szkolne nie tylko są okazją do formacji liturgicznej, lecz przede wszystkim stanowią okazję do dawania świadectwa wiary w środowisku szkolnym. Rodzi się zatem postulat dobrego przygotowywania szkolnych rekolekcji nie tylko przez katechetów, ale i poprzez zaangażowanie innych nauczycieli, a także i rodziców. Katecheta zaś, jako główny opiekun rekolekcji szkolnych, powinien pełnić rolę inspiratora tej współpracy²⁰.

W systematycznym szkolnym nauczaniu religii pomocne w liturgicznym kształtowaniu uczniów są metody liturgiczne. Powrót katechezy do szkół spowodował, iż wielu katechetów zrezygnowało z wykorzystania metod liturgicznych w szkolnej katechezie, uważając je za nieprzydatne w tym środowisku katechetycznym. Dlatego istnieje potrzeba odkrywania na nowo metod liturgicznych w szkole jako miejscu formacji religijnej.

Metoda określa sposób pracy katechety z uczniami, umożliwiając osiągnięcie złożonych celów. Współcześnie w katechetyce nie wspomina się o jednej, dominującej, uniwersalnej metodzie. Obecnie obowiązuje pluralizm metod i środków katechetycznych. Zastosowanie mają różne metody²¹. Obraz procedury osiągania celów w katechezie dopełniają metody liturgiczne i medytacyjne, które pomagają uczniom w znalezieniu osobistej, zindywidualizowanej odpowiedzi na nurtujące ich pytania oraz kształtują w uczniach umiejętność stawiania wobec tajemnicy Boga²².

„Dobry katecheta” to pedagog, który doskonale orientuje się w grupie uczniów, potrafi wybrać z bogatego zbioru metod katechetycznych te najbardziej skuteczne w danym momencie. Solidny warsztat metodyczny jest oznaką nie tylko profesjonalizmu, lecz również pasji, z jaką podchodzi się do katechezy²³

Metody liturgiczne pomagają otworzyć się katechizowanym na czyny Chrystusa, co w znacznej mierze ułatwia ich kontakt osobowy z Jezusem.

Jedną z podstawowych metod liturgicznych jest metoda celebracji katechetycznej²⁴. Ma ona duże znaczenie w katechizowaniu, ponieważ przez nią odbiega się od

²⁰ W. JANIGA, M. GRENUS, *Rekolekcje szkolne — ocena doświadczenia katechetycznego*, w: J. STAŁA (red.), *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, Kielce 2004, s. 357–388.

²¹ R. CHAŁUPNIAK, J. KOSTORZ, *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, Opole 2002, s. 52.

²² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 79–80.

²³ R. CHAŁUPNIAK, *Wybrane metody aktywizujące w katechezie*, w: R. CHAŁUPNIAK, J. KOSTORZ, W. SPYRA (red.), *Aktywizacja w katechezie — szansa czy zagrożenie?* (Opolska Biblioteka Teologiczna 49), Opole 2002, s. 287.

²⁴ Szerzej: S. KULPACZYŃSKI, *Metoda „celebracji” w katechezie*, w: TENŻE (red.), *Aktywizowanie katechizowanych*, Lublin 1997, s. 259–263.

katechezy dydaktycznej, przekazującej wiedzę religijną, a pomaga wkroczyć w doświadczenie modlitwy, skupienia i refleksji²⁵

Katechezę trzeba łączyć z „praktyką” liturgiczną. Nie wystarczy tylko uczyć, wyjaśniać. Trzeba szukać wciąż okazji, by z daną grupą po prostu celebrować, sprawować liturgię, dobrze ją przygotowując, angażując do czynnego udziału²⁶.

Główne zadania celebracji katechetycznej to: wydobywanie faktów i zdarzeń posiadających szczególne znaczenie dla historii zbawienia; odszukanie śladów Bożych w świecie; zanurzenie się z wiarą w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa; przygotowanie do zespolenia się z Chrystusem w Eucharystii. Do głównych zaś elementów metody celebracji katechetycznej należy czytanie Pisma Świętego przeplatane śpiewem i modlitwą i ujawnienie przeżyć wydobytych ze słowa Bożego — dziękczynienia i prośby. Korzystając z metody celebracji, trzeba się strzec nadmiernej gestykulacji, a dopuścić naturalną spontaniczność i zaangażowanie uczniów. Konieczny jest klimat rozmodlenia i skupienia, aby było możliwe otwarcie się na Boga. Jej rezultaty są aż nad wyraz widoczne, ale też konieczne jest solidne przygotowanie i umiejętne prowadzenie. Głównym celem tej metody jest nawiązanie bezpośredniego dialogu z Jezusem Chrystusem. Ta metoda pozwala przenieść treści poznane na katechezie na płaszczyznę przeżyciową²⁷

Wartości pedagogiczne celebracji okazują się pomocne w osiąganiu najważniejszych celów katechetycznych: pogłębianiu postaw wiary, nadziei i miłości, dojrzewaniu sensu eklezyjalnego, wychowaniu do odpowiedzialnego podejmowania zobowiązań chrześcijańskich w Kościele i w życiu społecznym²⁸.

Kontemplacja modlitewna jest także sprzyjającym narzędziem w procesie katechetycznym. Bardzo precyzyjnie istotę katechizacji i ważność modlitwy — w prostym zdaniu — ujął bp Toth, mówiąc:

(...) nauczą się dzieci modlić na twoich katechezach, prawie wszystko osiągnąłeś, nie staną się ludźmi modlitwy, prawie niczego nie osiągnąłeś²⁹.

Zazwyczaj jedyne spotkanie ucznia z modlitwą odbywa się właśnie w czasie katechezy. Dla wielu katechizowanych jest ona jedynym miejscem, gdzie mogą doświadczyć elementów refleksji, ciszy, czy skupienia. Podstawowym celem uczenia katechizowanych modlitwy jest dojrzewanie w wierze. Każda katecheza ma duży związek z modlitwą. Poprzez zaangażowanie w nią katechizowanych staje się modlitwą wspólnoty³⁰, a nawet więcej — staje się ona liturgią katechetyczną³¹. Dzięki

²⁵ J. SZPET, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 179.

²⁶ S. KOPEREK, *Liturgia i katecheza, czyli katecheza w służbie liturgii*, w: J. ZIMNY (red.), *Katecheza dzisiaj*, Sandomierz 2002, s. 106.

²⁷ M. MAJEWSKI, *Tożsamość katechezy integralnej*, Kraków 1995, s. 150–151.

²⁸ E. ALBERICH, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 278.

²⁹ BP. TOTH — cytata za: J. NOWACZYK, *Wychowanie do modlitwy*, Kat 19 (1975), nr 1, s. 25.

³⁰ M. MENDYK, *Liturgia w katechezie*, w: I. DEC (red.), *Kościół katechizujący i katechizowany*, Wrocław 2003, s. 180.

³¹ B. NADOLSKI, *Liturgika fundamentalna*, t. I, Poznań 1989, s. 23.

metodzie kontemplacji modlitewnej katecheza przede wszystkim odbywa się w ciszy i rozważaniu modlitewnym.

Na początku katechizacji należy wyjaśnić sens i istotę modlitwy. Należy powiedzieć, że jest to rozmowa z Panem Bogiem, która odgrywa istotną rolę w życiu człowieka. Podczas modlitwy można zanosić prośby do Boga, dziękować Mu oraz uwielbiać Go. Szczególną modlitwą jest Msza św., która jest pełnią manifestacji wiary. Ważne jest, by podać katechizowanym motywy uzasadniające konieczność rozmowy z Bogiem i wyrobienie przekonania, że bez modlitwy nie ma prawdziwego życia chrześcijańskiego. Tylko na fundamencie modlitwy można rozwijać więź z Bogiem, pogłębiać wiarę oraz czerpać siłę do świadczenia miłości i wypełniania codziennych obowiązków.

Modlitwa jest istotnym elementem każdej katechezy. Można ją uznać za szczytowy moment katechezy, ponieważ w modlitwie dochodzi do bezpośredniej rozmowy z Bogiem.

Kiedy katecheza jest przeniknięta klimatem modlitwy, wtedy praktykowanie całego życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębię (DOK 85).

Sposób i praktykowanie modlitwy muszą być skorelowane z możliwościami danej grupy katechetycznej.

Z punktu widzenia rozwojowej psychologii religii, należy najpierw rozpoznać stan i możliwości modlitewne danej grupy uczniów i dopiero wtedy dobierać zestaw modlitw do konkretnej katechezy. Kiedy nasze propozycje modlitwy będą przez katechizowanych przyjęte zycieliwie i radośnie realizowane, to oznacza, że jest szansa na postęp w tym względzie. Należy jednak pamiętać, że wychowanie do modlitwy wymaga całościowego, wielośrodowiskowego, pełnego wiary, miłości i cierpliwości oddziaływania katechetycznego³².

Środowisko szkolne chociaż często nie sprzyja praktykowaniu i uczeniu modlitwy katechizowanych, to mimo trudności należy próbować wprowadzać do niego przynajmniej elementy modlitewnej inicjacji chrześcijańskiej, ponieważ

(...) nikt nie wymaga, by modlitwa w szkole osiągała swą „pełnię”, niemniej z całą pewnością posiada ona swoje znaczące miejsce w szkolnym wychowaniu religijnym³³.

Aby w katechizowanych zaszczyć pragnienie modlitwy i jej pogłębianie, każdy z katechetów powinien być człowiekiem modlitwy.

W ramach katechezy można wykorzystać różnego rodzaju modlitwy, np.: modlitwę uwielbienia, modlitwę prośby lub modlitwę wstawienniczą. Te formy modlitwy mają duży wpływ na rozwój religijny katechizowanego. Pomocne mogą być w tym elementy towarzyszące, np.: zapalona świeca, krzyż, obrazy, figurki oraz odpowiednia postawa do modlitwy³⁴. Dobrym przykładem uczenia modlitwy są podejmowane różnego rodzaju praktyki modlitewne w szkołach.

³² S. KULPACZYŃSKI, M. TATAŁA, *Modlitwa w dotychczasowych i nowo tworzonych podręcznikach katechetycznych*, Kat 44 (2000), nr 6, s. 68–69.

³³ R. CHAŁUPNIAK, *Za katechezą szkolną*, Kat 44 (200), nr 9, s. 68–70.

³⁴ M. KRUPA, U. ZAGAN, *Modlitwa w katechezie — symposium*, <http://www.bialystok.opoka.org.pl/katecheza/1-2003/art4.php> (15.11.2003).

W wielu szkołach z inicjatywy samej młodzieży wprowadzono modlitwę na dużej przerwie. Szczególną popularnością cieszy się modlitwa *Anioł Pański*³⁵.

Sprzymierzeńcem w nauczaniu katechetycznym jest także adoracja. Pozwala ona ująć w formę modlitewną poznane treści.

Metoda adoracji pomaga katechizowanym formować postawę uwielbienia wobec Boga jako Ojca i Chrystusa jako Zbawiciela³⁶.

Adoracja jest ze swej natury związana z miejscami sakralnymi. W warunkach szkolnych jest niemożliwe przeprowadzenie adoracji eucharystycznej, ale istnieje możliwość przeprowadzenia adoracji np. krzyża, figury czy ikony.

Bardzo dużą pomocą w procesie katechetycznym może stać się metoda medytacji, która „(...) polega na odczytaniu krótkich fragmentów Pisma Świętego i zastanawianiu się nad nimi w ciszy”³⁷. Należy wsłuchać się w słowa samego Boga skierowane bezpośrednio do nas. Zasadniczym celem medytacji jest pełna miłości rozmowa z Bogiem. W słowie Bożym mówi do nas sam Chrystus. Im dłużej wsłuchujemy się w te słowa, tym są one dla nas bardziej słyszalne. Sam sposób medytacji nie jest najważniejszy. Może ona przyjmować różne formy. Niesamowicie ważne jest przygotowanie się do medytacji. Katecheta powinien do niej zrobić wprowadzenie, a następnie, gdy zapanuje atmosfera ciszy, należy rozpocząć medytację. Medytacja jest darem Pana Boga. Należy prosić Boga o dar medytacji. Jest to trudna forma modlitwy. Modlitwa nie jest przyjemnością — na to może wskazywać modlitwa Jezusa w Ogrójcu. Dobrze jest dobrać teksty, które dla katechizowanych są łatwe do wyobrażenia i zilustrowania. Doskonałą formą jest ukazanie podczas medytacji obrazu przedstawiającego sytuację, która jest opisana w Piśmie Świętym. Taka forma modlitwy angażuje całego człowieka. Medytacja powinna być co jakiś czas uzupełniana wyjaśnieniem katechety. Refleksji może towarzyszyć cicha muzyka. Po medytacji katechizowani mogą wspólnie podzielić się własnymi refleksjami i przeżyciami³⁸. Wśród metod wspomagających medytację należy wymienić: ćwiczenie ciszy, skupienia i zdolność słuchania, medytacyjne oglądanie obrazu, oglądanie obrazu połączone ze słuchaniem cichej muzyki, pisanie modlitw oraz pisanie medytacji.

Celebrowanie, czyli wychwalanie i oddawanie czci Bogu w ramach katechizacji, zwłaszcza szkolnej, jest obecnie czymś bardzo pożądanym, aby nie uległa ona zbyt wielkim wpływom zwykłej, szkolnej dydaktyki. Te metody domagają się, tak często postulowanej, duchowej „sylwetki” katechety, nie tylko od osoby zakonnej, kapłana, ale i świeckich. Taki właśnie rodzaj katechetów, posługujących się metodami z grupy biblijnych i liturgicznych, między innymi celebracją, jest w stanie pogłębiać duchowo współczesną szkolną katechizację³⁹.

³⁵ K. SOSNA, *Katecheza szkolna a parafialna*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/kat_szkolna_par.html (13.10.2003).

³⁶ MAJEWSKI, *Tożsamość*, s. 150.

³⁷ SZPET, *Dydaktyka*, s. 208.

³⁸ W. KUBIK, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 125.

³⁹ S. KULPACZYŃSKI, *Metoda „celebracji” w katechezie*, w: TENŻE (red.), *Aktywizowanie katechizowanych*, s. 263.

Wszystkie metody liturgiczne są dużym sprzymierzeńcem katechezy w realizacji jej celów. To one mogą wpłynąć i uwrażliwić na udział w liturgii. Także dzięki nim nawiązuje się osobowy kontakt z Chrystusem i kształtuje się wspólnota chrześcijańskiej miłości. Korzystając z tych metod, możemy w ciągu roku liturgicznego podczas katechezy przeżywać jego poszczególne okresy w ramach liturgii katechetycznej⁴⁰, co w efekcie prowadzi do głębszego związku katechizowanych z życiem liturgicznym Kościoła.

Ukazane powyżej formy i metody liturgiczne z powodzeniem mogą być wykorzystywane we współczesnym szkolnym nauczaniu religii. Potrzeba zatem takich katechetów, którzy odważnie będą dokonywali adaptacji form i metod liturgicznych w szkolnej katechezie. Dzięki temu szkoła jako środowisko katechetyczne może skuteczne i z powodzeniem realizować misję liturgicznego wychowywania katechizowanych.

4. Podsumowanie

Wierność liturgii w katechezie stanowi niejako sprawdzian skuteczności oddziaływań katechetycznych, które powinny prowadzić do wiary dojrzałej, wyrażanej uczestnictwem w obrzędach liturgicznych.

Liturgia potrzebuje systematycznej katechezy, a jej wartości domaga się stałej obecności w całym procesie katechetycznym, niezależnie od tego, czy katecheza jest prowadzona w środowisku szkolnym, czy parafialnym. Z zaprezentowanych powyżej treści za obecnością liturgii w szkolnym nauczaniu religii przemawiają zarówno racje teologiczne, jak i praktyczne. Racje teologiczne wyływają z samej natury liturgii, gdyż akt wiary Kościoła, ku któremu prowadzi katecheza, wyraża się w sprawowaniu sakramentów, a głównie Eucharystii. Ze względu zaś na bogactwo treści liturgicznych potrzebne jest systematyczne wprowadzanie katechizowanych w rozumienie znaków, gestów i symboli liturgicznych. To możliwe jest dzięki systematycznej katechezie.

Racje praktyczne wynikają z faktu, iż liturgia stanowi zasadniczy świat pojęć religijnych, w których trzeba powoli wrastać. Wobec ogromu bogactwa liturgii niezbędna jest permanentna katecheza dostosowania do wieku i poziomu intelektualnego katechizowanych. Powyższe wnioski skłaniają nas do przekonania, iż szkoła, jako systematyczne miejsce formacji w wierze, musi podejmować odważnie trud wychowywania liturgicznego. Potrzeba zatem aktualizacji form i metod liturgicznych oraz poszukiwania nowych, dzięki którym permanentne wychowanie liturgiczne w szkolnym nauczaniu religii będzie możliwe i owocne. Potrzeba także takich ka-

⁴⁰ MENDYK, *art. cyt.*, s. 180.

techetów, którzy odważnie podejmą trud uczynienia z liturgii w warunkach szkoły źródła i treści katechetycznego przepowiadania, by dzięki temu szkolne środowisko katechetyczne było rzeczywistym miejscem wychowania liturgicznego. Potrzeba wreszcie także korelacji podstawowych środowisk katechetycznych — rodziny, szkoły i parafii, aby wychowanie liturgiczne prowadziło nie tylko do przygotowania do udziału w liturgii, ale przede wszystkim do czynnego w niej udziału.